

Методологічні підходи до психокорекції особистості під час професійної діяльності в екстремальних умовах

Р.І. Сірко

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

Paper received 30.02.2016; Accepted for publication 20.02.2016.

Анотація. Стаття присвячена методологічним підходам до психокорекції особистості під час професійної діяльності у екстремальних умовах. Запропоноване теоретичне обґрунтування психокорекційного процесу для представників ризиконебезпечних професій. Визначено поняття феномену «психокорекції». Розглядаються концептуальні підходи, такі як: психодинамічний, психодраматичний, інтегративний. Аналізуються компоненти структури психокорекції. Виділені основні цілі психокорекції та визначені методологічні та організаційні принципи проведення психокорекційної роботи. В статті також розглядаються методи психокорекційного процесу. Вивчаються функції, такі як: діагностична, розвивальна, навчальна, регулятивна, терапевтична, реадaptaційна, ресоціалізація. Описуються основні види психокорекції та дається їх класифікація. Стаття також показує головні напрями психокорекції особистості під час професійної діяльності в екстремальних умовах, їх місце і роль в психологічній науці і практиці.

Ключові слова: психокорекція, професійна діяльність в екстремальних умовах, психокорекційні тренінги.

Вступ. У всьому світі почастишали випадки техногенних катастроф і стихійних лих, що призводить до значних людських втрат та погіршення фізичного і психічного здоров'я людей, що побували в екстремальних умовах. У зв'язку з чим проблема збереження здоров'я особистості, життя і працездатності є на сьогоднішній день особливо актуальною. Для її розв'язання необхідно створити системи своєчасної психологічної допомоги людям, що постраждали від екстремальних чинників. Таку допомогу можуть і повинні надавати спеціально підготовлені психологи, які мають високий рівень підготовки і достатні практичні навички для роботи в стресових умовах, оскільки психологічна допомога є ефективним засобом розв'язання психологічних проблем. Одним із чинників, які формують психологічну готовність спеціаліста є психокорекційні заходи, але, не зважаючи на значну актуальність даної проблеми та її практичну необхідність, її концептуальна нерозробленість залишається одним із аспектів психологічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні використання психокорекційних засобів усе більше поширюється в багатьох галузях життєдіяльності особистості. Особливо гостро проблема використання психокорекційних засобів стоїть у видах діяльності, пов'язаних з ризиком, напруженістю, частими стресовими ситуаціями, високими фізичними і психічними навантаженнями.

В ряді досліджень доказано, що психокорекційні технології є найбільш важливою складовою психологічної підготовки та професійного становлення майбутнього спеціаліста в сучасних умовах [216]. Тому такі технології використовуються для підготовки персоналу в різних галузях професійної діяльності. Тренінгова психокорекція знайшла застосування у професійній підготовці кадрів, їх відбору, консультації, навчанні [6,5,3,10,12,14]. Гуманістичні психокорекційні засоби використовуються також для підготовки вчителів, у профтехосвіті як форми навчання та в системі вищої освіти, післявузівській освіти. Система психокорекції використовується також у сфері бізнесу, підбору і

якісного навчання персоналу, консультантів та менеджерів [8,12].

Досліджується також психокорекційні методи впливу для представників ризиконебезпечних професій [6,5,3,10,12,14]. Існує незначний досвід використання психокорекційних технологій у силових структурах, юридичній службі, службі безпеки України, міністерстві внутрішніх справ при забезпеченні оперативно-службової діяльності [6,3,10,12]. Аналізуються методи психокорекційних технологій при підготовці працівників ОВС, при цьому значна увага приділяється психологічному моделюванню умов і труднощів оперативно-службової діяльності та видам тренінгу в корекційному процесі. Значення психокорекції в професійному становленні працівників рятувальної служби України аналізувалося також в роботах В.О.Лефтерова [3], Л.І.Мороз [6].

На сьогоднішній день проблемі психокорекції приділяється значна увага в психологічній літературі. Психокорекційні методи отримали теоретичне обґрунтування і практичне втілення у різних психологічних напрямках. У сучасній вітчизняній психології, методологічні засади, моделі та методи психологічного тренінгу розроблялися В.І.Барком, О.Ф.Бондаренком, В.П.Казмиренком, В.О.Тімченком, С.І.Яковенком, Т.С.Яценко, А.І.Мороз, В.Л.Лефтеровим, Л.О.Петровською, К.Руденстамом. Особливе місце в розробці теоретико-методологічних та практичних засад психокорекційних методів відводиться також у працях Л.М.Балабанової, Ю.М.Швалба, Г.Попова.

Потрібно зазначити, що на теренах України сформована національна школа психокорекції. Є велика кількість психологів, які практикують у сфері психокорекційного тренінгу [2,6,5,11,14]. В той же час на сьогоднішній день недостатньо проаналізовані концептуальні і методичні основи застосування психокорекції в екстремальних видах діяльності, зокрема при фаховій підготовці психологів [11]. Мало експериментальних досліджень, які би повністю розкрили дану проблему. Не відкриті відомчі спеціалізовані психокорекційні центри, в яких би

безпосередньо використовувались психокорекційні засоби по відношенню як до працюючого персоналу, так і до його підготовки. Не розроблені питання стандартизації та сертифікації психокорекційних програм.

Мета дослідження - теоретичне узагальнення психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури з проблем психокорекції під час професійної діяльності спеціалістів, які працюють у надзвичайних ситуаціях.

Результати дослідження. В психологічних джерелах відсутня єдина трактовка феномену «психокорекція». Є точка зору, згідно якої під психокорекцією розуміється система міроприємств, спрямованих на виправлення недоліків поведінки людини, за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу [7, с.7]. В сучасному психологічному словнику під редакцією Б.Г.Мещерякова та В.П.Зінченка психокорекція визначається як виправлення порушеного гармонійного розвитку, його оптимізація засобом формування психологічних новоутворень [13, с.322]. Дослідник екстремальних ситуацій В.Л. Лефтеров розглядає психокорекцію як форму індивідуального та групового навчання і розвитку, в основі якого лежать спеціальні тренінги [3].

Одним з понять методологічного апарату психокорекційного процесу є його принципи. На сьогоднішній день існують дослідження, в яких аналізуються принципи проведення психокорекційних тренінгів, які базуються на основних положеннях психолого-філософських підходів – психодинамічному, поведінковому, гуманістичному та еkleктивному. Єдиної точки зору на принципи психокорекційного процесу не існує. Так, є автори, які виділяють шість принципів психокорекційної роботи, до яких відносять: діяльнісний, єдності діагностики і корекції; нормативності розвитку; зверху-вниз; знизу-вверх; системності розвитку психічної діяльності [7]. Інші дослідники, що розробляють проблеми принципів проведення психокорекційного тренінгу, єдині в тому, що в його основу перш за все повинні бути покладені принципи роботи групи [4,9]. Такими принципами являються: активності; дослідницької позиції; об'єктивності поведінки; доступності; партнерського спілкування; «тут і зараз»; щирості; самодіагностики; добровільності; постійності; занурення; конфіденційності. Використання цих принципів призводить до формування групи та її розвитку, групової згуртованості та синергії, а також корекції поведінки членів групи. В.Л.Лефтеров виділяє методологічні та організаційні, до яких належать принципи індивідуального, групового розвитку та взаємодії [3].

В літературних джерелах розробляється також проблема цілей психокорекційного процесу. Єдиної класифікації їх не існує. Різні автори пропонують свої комплекси цілей. Так, одні дослідники називають цілями тренінгу вдосконалення особистості в якійсь галузі праці або ж ефективного виконання діяльності [6,5,3,10,12,14]. Є також точка зору, згідно якої виділяється три групи цілей: психотерапія, навчання і

збагачення індивіду досвідом [1]. Інші автори цілі тренінгу визначає як дресуру, здійснення особистих реконструкцій, поглиблення розуміння соціальних ситуацій [2]. Так, Вачков І.В., спеціаліст психотренінгів, визначає цілі психокорекційного процесу як тренування, активне навчання, створення умов для саморозкриття індивіда і вирішення власних психологічних проблем [2]. В.Л.Лефтеров, як розробник проблем тренінгу та його використання в екстремальних ситуаціях, до цілей відносить: набуття особистісно-психологічного балансу; розвиток комунікативних здібностей; оволодіння професійними знаннями, уміннями і навичками; вдосконалення інтелекту; розвиток емоційно-вольових якостей; усвідомлення і вирішення особистісних і професійних проблем [3]. Виходячи з аналізу проблеми цілей, представлених в літературних джерелах, можна зробити висновок, що основна ціль психокорекційного процесу, є активізація резервних здібностей і потенційних властивостей людини.

Тренінги, як один з методів психокорекції, виникли в основних напрямках психологічної науки: психоаналізі, гештальтпсихології, гуманістичній психології, біхевіоризмі. В результаті проведених психологами експериментів розроблені підходи до корекційно-тренінгових технологій, такі як: психодинамічний, психодраматичний та інтегративний. В різних психологічних напрямках і підходах, увага акцентується на діагностичних, впливових, моделюючих та поведінкових аспектах.

Існують різні точки зору на методи психокорекційного процесу. Під методом дослідники розуміють сукупність прийомів та операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. За Б.Ф.Ломовим у науково-практичній інструментарій входять методи психологічної діагностики, прогнозу, проектування, моделювання та впливу. Є точка зору, згідно якої виділяють шість основних методів психокорекції: лекція, рольова гра, метод Кейсі, метод «папки для вхідних документів», мозковий штурм і дискусія [4].

В ряді досліджень вивчалися функції психокорекційного процесу. Не існує єдиної класифікації психокорекційних функцій. Аналіз численних досліджень з проблеми психотренінгу дозволив нам виділити такі його функції: діагностична, яка включає виявлення індивідуально-психологічних властивостей особистості та її поведінки; розвивальна, що полягає у всебічному розвитку індивіда; навчальна, яка допомагає набути знання, вміння та навички; евристична, яка формує здатність людини формувати нові елементи поведінки на основі усвідомлення своєї сутності; психокорекційна, яка являє собою виправлення недоліків психічного розвитку та поведінки; саморегулятивна, що сприяє формуванню навичок самоконтролю та саморефлексії; праксеологічна, що характеризує вплив колекційного тренінгу на підвищення ефективності практичної діяльності; терапевтична, що полягає у здатності людини лікувати психологічні деструкції; реадaptaційна, яка спрямована на адаптацію психіки особистості до умов

навоколишнього середовища або для формування необхідних шаблонів поведінки; функція ресоціалізації, спрямована на відновлення порушених соціальних контактів особистості.

Вдала класифікація видів психокорекції, на наш погляд, приведена в робота А.А.Осипової, яка зроблена на основі аналізу існуючих у психологічній науці розробок. Автор виділяє наступні критерії психокорекційних заходів: характер спрямованості; зміст і форма роботи; наявність програм; характер управління коригуючи впливами; тривалість психокорекційного процесу; масштаб вирішуваних завдань [7].

За критерієм «спрямованість» цитований автор виділяє казуальну, спрямовану на джерела і причини відхилень, корекцію, та симптоматичну, скеровану на зняття гострих симптомів. З критерієм «зміст» виділяється корекція пізнавальної, афективно-вольової сфер, особистості в цілому та її поведінкових аспектів, міжособистісних, внутрішньо-групових та

сімейних відносин. За критерієм «форма роботи» відрізняють: індивідуальну, групову та змішану форму корекції. За критерієм «наявність програм» є корекція програмована та імпровізована. За критерієм «характер управління коригуючи впливами» виділяють директивну і недирективну психокорекцію. За критерієм «тривалість» виділяються надтривалі, тривалі, короткі і надкороткі форми корекції. За критерієм «масштаб вирішуваних завдань» розрізняють загальну, часткову та спеціальну психокорекцію [7, с.8-10].

Висновки. Вивчаючи специфіку діяльності працівників ризиконебезпечних професій, на основі опрацьованих джерел і повсякденної практики, можна зробити висновок, що психологічна корекція – це комплекс заходів, спрямованих на удосконалення і оптимізацію систем психічного регулювання функцій організму, його психічних резервів і поведінки особистості з урахуванням завдань її майбутньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большаков В.Ю. Психотренинг: Социодинамика, игры, упражнения / Большаков В.Ю. – СПб.: Социально-психологический Центр, 1996. – 380 с. – (Серия «Библиотека практической психологии»).
2. Вачков И.В. Психология тренинговой работы: Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы / И.В. Вачков. – М.: Эксмо, 2007. – 416 с. – (Образовательный стандарт XXI).
3. Лефтеров В.О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ: монографія: в 2-х т. / Лефтеров В.О. – Донецьк: ДЮІ, 2008. –Т. I: Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності / Лефтеров В.О. – 2008. – 242 с. – Т. II: Психотренинг в ОВС: практичний досвід, організація проведення та перспективи подальшого впровадження / Лефтеров В.О. – 2008. – 286 с.
4. Ли Д. Практика группового тренинга / Ли Д.; пер. с англ. А. Маслова. – СПб.: Питер, 2002. – 224 с. – (Серия «Эффективный тренинг»).
5. Матеюк О.А. Професійний психологічний вплив військового керівника на підлеглих в особливих умовах діяльності: монографія / Матеюк О.А. – Хмельницький: Видавництво Хмельницької академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2006. – 347 с.
6. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС): монографія / Мороз Л.І. – Івано-
7. Франківськ: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2007. – 312 с.
8. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов вузов – М.: ФЦ «Сфера», 2000. – 512с.
9. Психогимнастика в тренинге / [под ред. Н.Я. Хрящевой]. – СПб.: Ювента, 1999. – 222 с.
10. Рудестам К. Групповая психотерапия / Рудестам К.; пер. с англ. А. Голубева. – СПб.: Питер, 1999. – 384 с. – (Серия «Мастера психологии»).
11. Сафін О.Д. Психологія управлінської діяльності командира: навч. посібник / Сафін О.Д. – Хмельницький: Академія ПВУ, 1997. – 372 с
12. Сидоренко Е.В. Тренинг в практической подготовке психологов / Сидоренко Е.В., Хрящева Н.Ю. // Актуальные проблемы психологической теории и практики; под ред. А.А. Крылова. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1995. – С. 99-106.
13. Смирнов В.Н. Особенности профессиональной экстремально-психологической подготовки сотрудников специальных подразделений органов внутренних дел. – монография / Смирнов В.Н. – М.: РИО ВПК МВД России, 2003. – 272 с.
14. Современный психологический словарь \сост. и общ. ред.Б.Г.Мещеряков, В.П.Зинченко – М.: АСТ, СПб: ПраймЕВРОЗНАК, 2007. – 490с.
15. Тімченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування: монографія / Тімченко О.В. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 268 с.

REFERENSES

1. Bol`shakov V.Yu. Psy`xotreny`ng: Socy`ody`namy`ka, y`gry, uprazhneny`ya / Bol`shakov V.Yu. – SPb.: Socy`al`no-psy`xology`chesky`j Centr, 1996. – 380 s. – (Sery`ya «By`bly`oteka prakty`cheskoj psy`xology`y`»).
2. Vachkov Y`.V. Psy`xology`ya treny`ngovoj` raboty: Soderzhatel`nye, organy`zacy`onnye y` metody`chesky`e aspekty` vedeny`ya treny`ngovoj` grupy / Y`.V. Vachkov. – M.: Эkсмо, 2007. – 416 s. – (Образовател`nyj standart XXI).
3. Lefterov V.O. Psy`xologichni` trenyngovi` texnologiyi` v organax` vnutrishnix` sprav: monografiya: v 2-x` t. / Lefterov V.O. – Donecz`k: DYuI, 2008. –T. I: Metodologiya` psy`xotrenyngu` ta` jogo` vy`kory`stannya` u` profesijno-psy`xologichnomu` rozvy`tku` personalu, zadiyanogo` v` ekstremaal`ny`x` vy`dax` diyal`nosti` / Lefterov V.O. – 2008. – 242 s. – T. II: Psy`xotrenyng` v` OVS: prakty`chny`j` dosvid, organizaciya` provedennya` ta` perspekty`vy` podal`shogo` vprovadzhennya` / Lefterov V.O. – 2008. – 286 s.
4. Ly` D. Prakty`ka` gruppovogo` treny`nga` / Ly` D.; per. s` angl. A. Maslova. – SPb.: Py`ter, 2002. – 224 s. – (Sery`ya` «Эffekty`vnyj` treny`ng»).
5. Mateyuk O.A. Profesijny`j` psy`xologichny`j` vply`v` vijs`kovogo` kerivny`ka` na` pidlegly`x` v` osobly`vy`x` umovax` diyal`nosti: monografiya` / Mateyuk O.A. – Xmel`ny`cz`ky`j: Vy`davny`cz`tvo` Xmel`ny`cz`koyi` akademiyi` Derzhavnoyi` pry`kordonnoyi` sluzhby` Ukrainy` imeni` B. Xmel`ny`cz`kogo, 2006. – 347 s.
6. Moroz L.I. Profesijno-psy`xologichny`j` trenyng` u` stanovlenni` osoby`stosti` faxivcy`a` (na` pry`kladi` pracivny`kiv` OVS): monografiya` / Moroz L.I. – Ivano-Frankiv`s`k: ZAT` «Nadvirnyans`ka` drukarnya», 2007. – 312 s.

7. Oсы`pova A.A. Obshhaya psy`xokorekcy`ya: Uchebnoe posoby`e dlya studentov vuzov – M.: FCz «Sfera», 2000. – 512s.
8. Psy`xogy`mnasty`ka v treny`nge / [pod red. N.Ya. Xryashhevoj]. – SPb.: Yuventa, 1999. – 222 s.
9. Rudestam K. Grupovaya psy`xoterapy`ya / Rudestam K.; per. s angl. A. Golubeva. – SPb.: Py`ter, 1999. – 384 s. – (Sery`ya «Masterya psy`xology`y»).
10. Safin O.D. Psy`xologiya upravlins`koyi diyal`nosti komandy`ra: navch. posibny`k / Safin O.D. – Xmel`ny`cz`ky`j: Akademiya PVU, 1997. – 372 s
11. Sy`dorenko E.V. Treny`ng v prakty`cheskoj podgotovke psy`xologov / Sy`dorenko E.V., Xryashheva N.Yu. // Aktual`nye problemy psy`xology`cheskoj teory`y` y` prakty`ky`; pod red. A.A. Krylova. – SPb.: Y`zd-vo SPbGU, 1995. – S. 99-106.
12. Smy`rnov V.N. Osobennosty` professy`onal`noj ekstremal`no-psy`xology`cheskoj podgotovky` sotrudny`kov specy`al`ny`x podrazdeleny`j organov vnutrenny`x del. – monografy`ya / Smy`rnov V.N. – M.: RY`O VY`PK MVD Rossy`y`, 2003. – 272 s.
13. Sovremennyy psy`xology`chesky`j slovar` \sost. y` obshh. red.B.G.Meshheryakov, V.P.Zy`nchenko – M.: AST, SPb: PrajmYeVROZNAK, 2007. – 490s.
14. Timchenko O.V. Sy`ndrom posttravmaty`chny`x stresovy`x porushen`: konceptualizaciya, diagnosty`ka, korekciya ta prognozuvannya: monografiya / Timchenko O.V. – Xarkiv: Vy`d-vo Un-tu vnutr. sprav, 2000. – 268 s.

The methodological approaches to the psychocorrection of personality during professional activity in extreme terms

R.I. Sirko

Abstract. The article is devoted to the the methodological approaches to the psychocorrection of personality during professional activity in extreme terms. The theoretical ground of psychocorrection process for the representatives of extreme professions is offered. The definition of the phenomenon of «psychocorrection» is determined. The followings conceptual approaches are examined, such as: psychodynamic approach, psychodramatic approach, integrative approach. The basic components of structure of psychocorrection are analyzed. The primary purposes of psychocorrection are selected and methodological and organizational principles of psychocorrection work are certain. The methods of psychocorrection process are also examined in the article. Functions are studied, such as: diagnostic, developing, educational, regulatory, therapeutic, readaptation, resocialization. The basic types of psychocorrection are described and their classification is given. The article also shows the main directions of psychocorrection of personality during professional activity in extreme terms, their place and role in psychological science and practice.

Keywords: psychocorrection, professional activity in extreme terms, psychocorrection training.

Методологические подходы к психокоррекции личности во время профессиональной деятельности в экстремальных условиях

Сирко Р.И.

Аннотация. Статья посвящена методологическим подходам к изучению психокоррекции личности во время профессиональной деятельности в экстремальных условиях. Предложено теоретическое обоснование психокоррекционного процесса для представителей экстремальных профессий. Определено понятие феномена «психокоррекция». Рассматриваются концептуальные подходы, такие как: психодинамический, психодраматический, интегративный. Анализируются компоненты структуры психокоррекции. Выделены основные цели психокоррекции и определены методологические и организационные принципы проведения психокоррекционной работы. В статье также рассматриваются методы психокоррекционного процесса. Изучаются функции: диагностическая, развивающая, учебная, регулятивная, терапевтическая, реадaptационная, ресоциализации. Описываются основные виды психокоррекции и дается их классификация. Статья также показывает основные направления психокоррекции личности во время профессиональной деятельности в экстремальных условиях, их место и роль в психологической науке и практике.

Ключевые слова: психокоррекция, профессиональная деятельность в экстремальных условиях, психокоррекционные тренинги.